

Kritiek als noodzaak

In: *Tijdschrift voor Psychoanalyse* (3), 217-218.

Mark Kinet

Bespreking van: Del Loewenthal (Ed.) (2015) *Critical psychotherapy, psychoanalysis and counselling. Implications for practice*. London/New York: Palgrave Macmillan, 309 pp, ISBN 978-1-137-46057-8, £ 23,39.

Er is vandaag toenemende bezorgdheid omtrent de stijgende invloed van de staat op de gesprekstherapieën. Wat is de invloed van machtsverhoudingen en sociale ongelijkheid op het psychotherapeutisch aanbod in onze neoliberale maatschappij? Wat is na Foucault's beschrijvingen de verder evoluerende visie op waanzin? Wat is de validiteit van de (louter) medische benadering van psychosociale en emotionele problemen? Wat met een neurobiologisch opgevat gedrag en een farmaceutisch antwoord op complexe levensmoeilijkheden? Wat met gemechaniseerde en geprotocolleerde zorg die immers evolueerde van 'cottage industry' tot de 'factory based production line' (p 5) van *managed care* en *Big Pharma* (p 104)?

Twintig psychoanalytici, psychotherapeuten, sociologen en filosofen uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk bundelden de krachten voor een boek waar in de traditie van de Kritische Theorie bij dergelijke vragen wordt stil gestaan. Zoals bekend was deze kritische theorie vooral product van de *Frankfurter Schule*. Ze behelst een op Hegel, Nietzsche, Marx, Weber en Freud geïnspireerde analyse van de burgerlijk-kapitalistische samenleving. Deze zou worden gekenmerkt door het primaat van de instrumentele rede die zich i.t.t. de objectieve niet op waarden (zoals bijvoorbeeld de waarheid) richt maar (slechts) op economisch efficiënt gebruik van (ook 'menselijke') middelen. Mede t.g.v. consumentisme en massamedia leidt ze tot de paradox van dwingende vrijheid veroorzaakt door een dictatuur van de cijfers. Anastasios Gaitanides wijdt een volledig hoofdstuk aan haar ontkrachting van de vooruitgangsmythe. Geheel in de lijn van zijn Frankfurterse voorgangers beschouwt hij onze geschiedenis veeleer als een vorm van permanente catastrofe...

De *Frankfurter Schule* droeg een stevige freudiaanse stempel. Zo was Theodor Adorno in analyse bij Karl Landauer die er een heus psychoanalytisch departement leidde. Fromm en in mindere mate Marcuse trokken deze lijn door. Momenteel beleven we bijvoorbeeld met Paul Verhaeghe een maatschappijkritische revival. Niets behoort dan ook veilig te zijn voor het universeel zuur van de psychoanalyse. Ze neemt niet alleen ons Ik, maar ook (andere) heilige huisjes zoals liefde, geloof,

wetenschap of cultuur schaamteloos onder de loep. Ricoeur rekende ze tot de filosofieën van het wantrouwen. Ze onttroten het cartesians subject dat als oppervlakteverschijnsel van verborgen en onzichtbare krachten wordt beschouwd die bovendien in hun determinerend impact worden miskend.

Een van mijn analysanten beschreef zichzelf cynisch als een afvalproduct in een wegwerpmaatschappij. Sommigen willen de psychoanalyse tot een soort PPPP promoveren: de politieke partij voor psychiatrische patiënten. Zeker mogen psychoanalytisch therapeuten niet blind zijn voor de onuitgesproken ideologie waarbinnen en van waaruit zij 'hulp' verlenen. In hoeverre worden machtsverhouding door psychotherapie gelegitimeerd? Kan de staat haar ook niet gebruiken als instrument van sociale controle (p 295)? Hoort gesprekstherapie niet confidencieel te zijn en te blijven: een oord van subversie dat zijn juiste plaats behoudt aan de rand van de maatschappij? Hoe kan dit in tijden van registratie, regulatie, protocollering, audits en *evidence based practice* gebaseerd op een mogelijks niet meer dan vermeende wetenschappelijkheid? We beleven een privatisering van het publieke en een commercialisering van het privé domein (p 9). Onze werkplaats wordt ondertussen overspoeld door een waanzinnige kafkaïaanse infrastructuur van evaluatie, monitoring, meting, bewaking en audits die centraal worden bestuurd en op rigide wijze worden gepland (p 10).

We moeten ons bewust zijn van de historische en sociale context waarbinnen onze ontmoeting met de patiënt kadert (p 104). Heel wat contribuanten hebben het over een culturele myopie (p 57) als variant van het door Lacan gehekelde ahistorisme en de door Verhaeghe gewraakte decontextualisering. De nu door hoogtechnologische medische beeldvorming zichtbaar gemaakte neuroplasticiteit levert veeleer argumenten voor cultuur die het brein beïnvloedt dan omgekeerd. Heel wat contribuanten menen dat er beter restrictief met voorschrift van psychofarmaca zou worden omgesprongen ten voordele van een behandeling die eerder gebaseerd is op de transformatie van micro- en macroculturele betekenis (p 71).

De aanvankelijk vooral freudomarxistische Kritische Theorie kreeg de laatste decennia stevige aanvulling vanuit bijvoorbeeld feminisme en zogenaamde *Queer Theory*. Beide bepleiten dan meer fluïde opvattingen over identiteit en seksualiteit. Feministe Sara Ahmed hekelt de dominante 'happiness scripts' die iedereen klakkeloos volgt en waarbij bijvoorbeeld het huwelijk als de beste van alle mogelijke werelden wordt voorgesteld. Zogezegd monogaam, blijvend en stabiel (p 109) wordt het gekenmerkt door een soort 'cruel optimism' (p 111): het koppige en irrationele geloof dat sociale arrangementen en levenswijzen die ons *eigenlijk* pijn doen uiteindelijk iets zullen opleveren en ons gelukkig zullen maken. Daartegenover wordt droogweg gesteld: 'Irritation would seem to be the domestic coupledom's default setting' (p 113).

Reeds Gramsci, Marcuse en Foucault hadden de idealisatie van het huwelijk tot de grondcel van een vlot draaiende economie en de essentie van het kapitalistisch systeem gerekend. Een kleine eeuw na het gelijknamig gedicht van Willem Elsschot is het huwelijk (louter) fantasie die de realiteit van verveling en nachtmerries maskeert. Is het dan verwonderlijk dat filosofe en NRC-columniste Simone van Saarloos recent nog zoveel weerklank kreeg met haar pleidooi voor polyamorie of haar boek over het monogame drama (2015)?

Ik heb voorliggende rijk gestoffeerde en (in de dubbele betekenis van het woord) weerbarstige bundel opstellen met veel plezier gelezen. Het is geschikt voor wie wenst gewekt te worden uit een

al te ideologische slaap. In een eerdere publicatie verwees ik reeds naar een mooie uitspraak van de Gentse kunstschilder Bilquin: *'Maak de slapende slaaf niet wakker; hij droomt misschien dat hij vrij is'*. Het is een motto dat zich uitstekend leent voor diverse vormen van ideologie- en maatschappijkritiek.

Vrij naar Winnicott *there is no such thing as a patient*. Lacaniaans: 'Le désir de l'homme, c'est le désir de l'Autre' met 'de' zowel als objectieve als als subjectieve genitief. Wat en hoe we verlangen is onlosmakelijk met de grote Ander (van micro- en macrocultuur) verbonden. We zijn willems nillens van zijn discours doordeesemd. Psychoanalyse moet ons doen inzien dat het kalf in ons vaak ook daar gebonden ligt. Alleen zo immers kunnen we desalniettemin –al was het maar even- in onze ketenen dansen.